

INTRO:

Retoriske øvelser, der skærper dine elevers tænkning – i alle fag

Retorik handler ikke kun om vores evne til at tale til et specifikt publikum. Faget er også rettet mod vores evne til at forstå og undersøge en sag og udvikle vores erkendelse. Her er et lille udvalg af nogle af de mest populære øvelser. Du kan bruge dem i din undervisning som et supplement til andre øvelser inden for skrivning som tænkeredskab, og de er et vigtigt alternativ til noter.

Øvelserne:

- er korte og klar til at brug i undervisningen
- kræver meget lidt forberedelse
- kræver ingen rettetid
- er fleksible og kan justeres i omfang
- er udvalgt og testet af gymnasielærere rundt om i landet

Øvelserne er hentet fra områderne topik, argumentation samt øvelsesprogrammet progymnasmata.

Øvelserne

[Luk et emne op](#)

[Parafrase](#)

[Definition](#)

[Eksempel](#)

[Sammenligning](#)

[Fortælling](#)

[Beskrivelse](#)

[Kria](#)

[Belæg](#)

[Perspektiv](#)

Luk et emne op

Øvelsen træner: - elevernes evne til kortlægge og undersøge, hvad de ved, ikke ved og gerne vil vide om et givent emne med henblik på at undersøge det nærmere.

Aktiviteten i timen: Underviseren eller eleverne vælger et emne inden for dagens tekst. Eleverne skriver herefter frit ned, hvad de umiddelbart ved om emnet, dernæst hvad de ikke ved om emnet, og endelig hvad de gerne vil vide om emnet. Herefter deler eleverne deres tekst med sidemanden. Sidemanden fremhæver interessante passager og retter eventuelle fejl.

Eksempel: (her fra biologi)

Hvad mener jeg at vide om fotosyntese?

Hvad ved jeg ikke om fotosyntese?

Hvad vil jeg gerne vide om fotosyntese?

Variant: Øvelsen kan også laves i grupper, hvor hver gruppe sammen vælger et emne og kortlægger og undersøger det. Gruppen lægger en plan for, hvordan de vil undersøge emnet nærmere.

Retorisk baggrund: Øvelsen er inspireret af tænkeskrivningsøvelser inden for den amerikanske skrivepædagogik og dens fokus på logbogsskrivning og skrivning på tværs af fag.

Læs mere:

Christian Kock, *Retorisk praksis*, Retorikforlaget, 2013

Christian, Kock og Heltberg, Eva: *Skrivehåndbogen*, København, Gyldendal, 1998.

Parafrase

Øvelsen træner: - elevernes evne til læse, undersøge og forstå en tekst og gengive centrale pointer fra den.

Aktiviteten i timen: Underviseren eller eleverne vælger en passage fra dagens lektie. Hver elev understreger nu ti sætninger i teksten, som forekommer eleven særlig vigtige. Herefter vælger eleven fem ud af de ti, som forekommer eleven at være de allervigtigste. Eleven skriver nu med egne ord en sammenfatning af passagen baseret på de fem udvalgte sætninger. Herefter deler eleverne deres tekst med sidemanden. De sammenligner og diskuterer deres valg.

Eksempel: (her fra psykologi)

Læs fx Freuds essay "Humoren" fra 1927

Variant: Øvelsen kan også laves i grupper, hvor hver gruppe sammen udvælger sætninger og passager. Gruppernes sammenfatninger kan efterfølgende sammenlignes og diskuteres i klassen.

Retorisk baggrund: Parafrasen er en klassisk retorisk øvelse. Den træner både evnen til at læse og forstå en tekst og evnen til selv at formidle. Samtidig opbygger parafrasen elevernes forrådskammer af tekster og viden, som kan være værdifuld at trække på i flere forskellige situationer.

Læs mere:

Anders Eriksson: "Retorikkens didaktikk", *Rhetorica Scandinavica*, nr. 38, 2006, s. 26-43

Christian Kock og Eva Heltberg: *Skrivehåndbogen*, København, Gyldendal, 1998

Definition

Øvelsen træner: - eleverne i med egne ord at forklare begreber. Når elever skriver definitioner, bliver de tvunget til at forholde sig til, hvad et begreb omfatter og hvordan det adskiller sig fra andre begreber. De færreste begreber betyder noget fast en gang for alle. Så når elever skriver definitioner, får de lejlighed til at give deres bud på en forståelse samt mulighed for at sammenligne og diskutere definitioner med andre.

Aktiviteten i timen: Hver elev formulerer på skrift en definition af et centralt begreb for timen (fx demokrati eller eksistentialisme). Definitionen deles med sidemanden eller i klassen. Ligheder og forskelle udpeges og diskuteres.

Eksempel: (her fra samfundsfag)

En definition består af det, der skal defineres (definiendum), og det, der definerer (definiens). Fx:

Demokrati (definiendum) = et politisk system, hvor magten ligger hos flertallet af folket (definiens). Bemærk at definiens ofte rummer oplysninger om placering i en klasse (her et politisk system) og træk, der viser forskelle fra andre medlemmer i en klasse (her magten ligger hos flertallet af folket).

Variant: Eleverne deler deres definitioner i grupper. Herefter udarbejder de to lister: En liste med fælles elementer og en liste med øvrige elementer. Grupperne udarbejder dernæst en fælles definition. De kan også udarbejde spørgsmål til videre refleksion over begrebet på baggrund af listen med øvrige elementer.

Retorisk baggrund: Definitioner er grundlæggende for udveksling af faglig viden og faglige holdninger. Vi definerer begreber, for at der ikke skal opstå tvivl om, hvad vi taler om. Definitioner kan være beskrivende – som vi finder dem i ordbøger og leksika, hvor definitioner skal være objektive og dækkende. Definitioner kan være stipulative – som vi finder dem i lærebøger og faglitteratur, hvor man udtrykkeligt fastsætter, hvilken betydning et udtryk har i den faglige sammenhæng. Definitioner kan være selektive – som vi finder dem i hverdagens kommunikation, hvor vi definerer begreber alt efter, hvad vi skal bruge dem til. Ofte kan uenigheder i debatter føres tilbage til forskelle i definitioner.

Læs mere:

Charlotte Jørgensen og Merete Onsberg: *Praktisk argumentation*, 3. udgave, København, Nyt Teknisk Forlag, 2008

Eksempel

Øvelsen træner: - elevernes forståelse af teorier og begreber, samt elevernes evne til at finde sammenhænge mellem gennemgåede teorier og begreber og konkrete situationer, begivenheder og erfaringer.

Aktiviteten i timen: Hver elev skriver et eksempel på et udvalgt begreb eller aspekt fra fagets litteratur. Eleverne deler deres eksempel med sidemanden eller i klassen. Ligheder og forskelle udpeges og diskuteres.

Eksempel: (her fra astronomi)

“På et afstandstro diagram over solsystemet, hvor Jorden var reduceret til at have størrelse som en ært, ville Jupiter ligge mere end tre hundrede meter borte, og Pluto ligge tre kilometer væk.”

(fra Bill Brysons *En kort historie om næsten alt*, s. 40)

Variant: Eleverne kan skrive eksemplet sammen i par eller i grupper. I klassen kan man udvælge det bedste eksempel og begrunde valget. En anden mulighed er, at lade hvert par skrive eksempler på forskellige begreber eller aspekter fra fagets litteratur. Eleverne læser herefter deres eksempler højt, mens resten af klassen melder tilbage på, om eksemplerne er forståelige og velvalgte.

Retorisk baggrund: Eksemplet indgår i retorikkens inventiofase, hvor man leder efter og udvikler stof, som man bør tage højde for. Her kan eksemplet være med til at anskueliggøre en sag og bygge bro mellem det abstrakte og det konkrete. Eksemplet er imidlertid også et led i argumentation og kan udgøre et belæg for en påstand. Eksempler forklarer og uddyber et emne og en påstand. Derudover kan eksempler skabe forbindelse til læseren ved at referere til hans eller hendes erfaringsverden.

Læs mere:

Kurt Johannessson: *Praktisk retorik*, Retorikforlaget, 2006.

Charlotte Jørgensen og Merete Onsberg: *Praktisk argumentation*, 3. udgave, København, Nyt Teknisk Forlag, 2008

Sammenligning

Øvelsen træner: - elevernes forståelse af begreber, men øvelsen kan også træne elevens formidlingsbevidsthed mere generelt. En sammenligning kan gøre det abstrakte konkret, men også det konkrete abstrakt.

Aktiviteten i timen: Hver elev skriver en sammenligning, der tager afsæt i et centralt begreb. De kan benytte vendingen "det er ligesom". En håndfuld elever læser deres sammenligning op. Klassen taler om, hvilken der er hhv. mest præcis og mest fængende.

Eksempel: (her fra religion)

Treenigheden er som et vandmolekyle, hvor de tre fremtrædelsesformer, Faderen, Sønnen og Helligånden, kan sammenlignes med de tre former: fast form (is), flydende form (vand) og som gas (damp), men det er jo stadig kun ét vandmolekyle – og altså en Gud.

(til Lene – er dette gode eksempel egentligt et citat?)

Variant: Eleverne kan skrive sammenligninger i par. De kan også skrive sammenligninger, der henviser til forskellige områder (økonomi, sprog, arkitektur, religion). De kan mødes i grupper og udvælge den hhv. mest præcise og mest fængende.

Retorisk baggrund: Sammenligningen er både et stilistisk greb, der kan anskueliggøre noget og engagere og underholde en læser, og en argumentationsstrategi, der kan give en ny eller dybere forståelse for en sag eller pointe.

Læs mere:

Ulla Albeck: *Dansk stilistik*, København, Gyldendal, 1963. Eller: Charlotte Jørgensen og Merete Onsberg: *Praktisk argumentation*, 3. udgave, København, Nyt Teknisk Forlag, 2008.

Fortælling

Øvelsen træner: - elevernes forståelse af og viden om situationer, men øvelsen kan også træne elevens formidlingsbevidsthed mere generelt. En fortælling kan gøre det abstrakte konkret og nærværende.

Aktiviteten i timen: Hver elev skriver en kort fortælling, der tager afsæt i dagens tekst. Fortællingen skal være bygget op over en eller flere karakterer og have en handling over tid, hvor der sker en form for udvikling. En håndfuld elever læser deres fortælling op. Klassen taler om, hvilken der er hhv. mest præcis og mest fængende.

Eksempel: (her fra historie)

Fortæl om livet som tysk flygtning i en dansk flygtningelejr i december 1945. Vælg enten lejren på Kløvermarken eller i Oksbøl. Lad hovedpersonen være en mor eller et barn. Lad handlingen foregå over en dag. Hvad sker der?

Variant: Eleverne kan skrive fortællinger i par. De kan også mødes i grupper og udvælge den hhv. mest præcise og mest fængende.

Retorisk baggrund: Fortællingen er både et stilistisk greb, der kan anskueliggøre noget og engagere og underholde en læser, og en argumentationsstrategi, der kan give en ny eller dybere forståelse for en sag eller pointe.

Læs mere:

Anders Eriksson: "Retorikkens didaktikk", *Rhetorica Scandinavica*, nr. 38, 2006, s. 26-43

Charlotte Jørgensen og Merete Onsberg: *Praktisk argumentation*, 3. udgave, København, Nyt Teknisk Forlag, 2008

Beskrivelse

Øvelsen træner: - elevernes opmærksomhed og iagttagelsesevne.

Aktiviteten i timen: Eleverne beskriver et fænomen inden for faget med afsæt i et undervisningsmateriale – fx en sten, en græsk gud, et maleri, et stykke musik, et sted (en given lokalitets jord eller folk).

Eksempel: (her fra dansk - beskrivelse af et sted)

”Nu kommer man mellem lutter Parfumeurer, her dufter af rosenolie, her sælges Moskus-punge, Røgelse og duftende rottehaler. Vi gaa ind i den næste Bue og see lutter Støvler og Skoe, alle Farver, all Former, Tøfler, der prange med Perler og ægte Broderie; en Buegang krydser tæt her forbi, i den lutter Kramvarer, Mousseline, Lommetørklæder, broderede med store Guldblomster, prægtige Stoffer; den næste Bue blinker af Vaaben, Damascenerklinger, Dolke, Knive, Geværer og Pistoler.”

(H.C. Andersen (1842), *En digters bazaar*, ”Ankomst til Constantinobel og Pera”, Rasmus Naves Forlag, 1943, s. 260)

Variant: Eleverne kan selv vælge et fænomen fra faget – fx i forbindelse med museumsbesøg eller via nettet, det kan være fra en bestemt periode eller inden for en bestemt kultur. Eleverne kan fokusere på udvalgte sanser (syn, duft, smag, føle, høre). Eleverne kan eksperimentere med længden – fra to linjer til ti.

Retorisk baggrund: Beskrivelser kan få læseren til at opleve at de nærmest ser det beskrevne med egne øjne. På den måde er beskrivelse med til at aktivere læserens sanser, tanker og følelser. Beskrivelse er dog også tæt forbundet med viden. Gennem iagttagelse og beskrivelse kan vi få større viden om verden – både hvad angår natur og kultur. Når man beskriver, så skal man kunne se og forstå visse detaljers afgørende betydning for et fænomen, og man skal evne at fremhæve disse detaljer præcist.

Læs mere:

Ulla Albeck, *Dansk stilistik*, København, Gyldendal, 1963

Kria

Øvelsen træner: I en kria undersøger man gennem otte punkter et udsagn, dets dybde og forbindelse til beslægtede udsagn og hændelser. På den måde træner kriaen forståelse, men også yderligere undersøgelse og underbygning.

Aktiviteten i timen: Underviseren vælger et centralt udsagn inden for dagens emne. Eleverne bliver bedt om at vælge et af syv punkter. Sørg for at alle syv punkter bliver valgt. Herefter skriver eleverne et punkt hver. De syv punkter er: 1) Skriv en hyldest af udsagnet eller personen bag, 2) skriv en parafrase, 3) skriv en forklaring på, hvorfor udsagnet findes, 4) formuler en kontrast, 5) formuler dernæst en sammenligning, 6) giv dernæst et eksempel, 7) understøt herefter udsagnet med et lignende udsagn fra en anden. Det sidste punkt, punkt 8) skrives i fællesskab og skal være en konklusion eller en afrundende opfordring. Et udvalg af eleverne læser deres tekst op, så klassen kommer hele kriaen igennem.

Eksempel: (her fra filosofi)

Afsæt: "Tvivlen er vishedens begyndelse" (Aristoteles).

1) Sandsynligheder frem for sandheder, optog den alsidige Aristoteles. Han interesserede sig for alt levende og menneskeligt, vores tanker og følelser, samtaler og deltagelse i det offentlige liv. 2) Vaklen kan lede til klogskab. 3) Ja, vaklen får os til at flytte vores fødder og blik, opdage nye muligheder og nuancer. 4) Hvis vi aldrig tvivler, så ville verden eller vores tanker stå i stampe. 5) Tvivl kan være som regn på en udtørret tanke. Måske først lettere ubehagelig, stikkende og irriterende, men efter nogen tid også nærende. 6) En gang var der nogen, der tvivlede på, at jorden var flad. 7) Leonard Cohen har skrevet noget lignende: "There is a crack in everything. That's how the lights get in". 8) Så mød tvivlen med glæde. Du ved aldrig, hvad den fører til.

Variant: Kriaen kan også laves i grupper. Klassen kan så i fællesskab vælge den bedste. Kriaen kan også laves af hver enkelt elev hjemmefra. Parvis kan eleverne så give hinanden feedback: Hvad er godt? Hvad kunne med fordel justeres? Eleverne kan også få til opgave selv at vælge et centralt udsagn fra fagets litteratur.

Retorisk baggrund: Kriaen er en klassisk øvelse fra det retoriske øvelsesprogram progymnasmata, der består af fjorten øvelser i alt – fra fortælling til tese. Kriaens otte punkter trækker på strategier, vi kender fra research (fx kontrast og sammenligning), og strategier, vi kender fra argumentation (fx eksempel og en anden autoritet).

Læs mere:

Anders Eriksson: "Retorikkens didaktikk", *Rhetorica Scandinavica*, nr. 38, 2006, s. 26-43

Belæg

Øvelsen træner: - elevernes evne til finde belæg for en påstand og forholde sig kritisk til dem.

Aktiviteten i timen: Eleverne eller læreren vælger en påstand. Eleverne finder herefter belæg for påstanden. Belæggene kan være baseret på motivation, autoriteter, årsager, optællinger, etik m.m. Eleverne noterer først så mange belæg som muligt for og imod påstanden. I par eller grupper diskuterer eleverne belæggenes styrker og svagheder. Herefter vælger eleverne tre belæg, der forekommer særligt vigtige.

Eksempel: (her fra idræt)

Eleverne skal lave et træningsprogram og argumentere for deres valg. En gruppe vælger til eksempel at lave et træningsprogram for fodbold, der blandt andet indeholder øvelsen stafet. Gruppen noterer eksempelvis: Stafet er en vigtig øvelse i et træningsprogram for fodbold, fordi:

- øvelsen træner accelerationsevne, afleveringer og overblik (årsag)
- øvelsen indeholder et konkurrenceelement, der kan skabe kampgejst og holdånd (motivation)
- alle deltagere bliver inddraget lige meget (etik)

Variant: Belæggene kan også produceres af den enkelte elev, der skal argumentere i en skriftlig opgave eller et mundtligt oplæg.

Retorisk baggrund: Øvelsen har afsæt i retorisk argumentation, der handler om, hvordan vi mennesker argumenterer i praksis, når vi skal forholde os til sager og problemer, som der ikke findes endegyldige svar på.

Læs mere:

Charlotte Jørgensen og Merete Onsberg: *Praktisk argumentation*, 3. udgave, København, Nyt Teknisk Forlag, 2008

Perspektiv

Øvelsen træner: - elevernes evne til at gøre et fagligt emne relevant i en sammenhæng, der rækker ud over undervisningen.

Aktiviteten i timen: Underviseren formulerer en påstand som har med dagens lektie at gøre. Eleverne vælger herefter et perspektiv. Perspektiverne kan fx være: Økonomi, sundhed, tid, miljø, velvære, arbejde. Alle perspektiver bør vælges. Herefter skriver hver elev et belæg for og imod påstanden med afsæt i det valgte perspektiv. Et udvalg af eleverne læser deres belæg op, så klassen kommer alle perspektiver igennem.

Eksempel: (her fra billedkunst)

Påstand: "Street art er en gave til alle byer"

	Belæg for	Belæg imod
Økonomi	Street art skaber fri adgang til kunst for alle i byen.	Street art kan være hærværk og kræver ressourcer at håndtere.
Tid	Med street art kan man nyde kunst, mens man alligevel bevæger sig rundt i byen. Man slipper for at fragte sig hen til et museum og være der i flere timer.	Street art kæmper om opmærksomhed ligesom reklamer og kommer derfor til at handle om effekt og tricks fremfor om fordybelse og refleksion, der kræver tid og ro.
Velvære	Alle kan nyde og selv producere street art.	Alle kan hele tiden blive udsat for dårlige amatøragtige værker uden selv at ønske det.

Variant: Eleverne kan også få til opgave selv at vælge en påstand fra fagets litteratur og et eller flere perspektiver, som de kan skrive om og dernæst diskutere med sidemanden: Hvad er især vigtigt og relevant? Hvad kan med fordel justeres, uddybes, udelades?

Retorisk baggrund: Øvelsen har afsæt i topikken, som er læren om at gennemtænke en sag på en måde, så man får alle vigtige vinkler på sagen med. Topikken oplister samlinger af vinkler eller perspektiver, hvorfra man kan anskue en sag. Listerne kan som her lægge op til at man tænker i temaer (økonomi, sundhed), eller listerne kan være generelle (årsag, omfang).

Læs mere:

Charlotte Jørgensen og Lisa Villadsen: *Retorik teori og praksis*. Frederiksberg. Samfundslitteratur, 2009

Jonas Gabrielsen og Tanja Christiansen: *Talens Magt*. Aarhus. Academia, 2009